

мр Јасминка Хасанбеговић,
асистент Правног факултета у Београду

Господину Божидару С. Марковићу у знак поштовања и дивљења: Изузетно суретки људи који упркос великој нанетој им неправди успеју да се сачувају од мржње или бар великог огорчења и да очувају свој људски и стручни интегритет и у невремена.

"Правичан се човек радије сећа добара која је примио него зала што их је претрпео; радије добротинстава што их је примио, него оних што их је другом учинио." - Аристотел

МЕСТО "ТОПИКЕ" У АРИСТОТЕЛОВОМ ДЕЛУ

Да ли је Топика акроаматски или егдозички (езотерички) Аристотелов спис? - Да ли је Топика логички или практички (реторички и поетички) Аристотелов спис? - Да ли је садашње место Топике у Органону ваљано одређено, или она треба да стоји између Херменеутике и Аналитика? - Је ли Топика настала пре Аристотеловог открића силогизма, пре Аналитика? - Да ли је Топика настала као целина или су неки њени делови накнадно написани? - Какав је однос између Топике и Софистичких побијања? Да ли их је Аристотел замислио као једно дело, јединствен спис? - Како проблемски систематизовати Органон и Топику у њему?

Кључне речи: Топика. - Аристотел. - Органон.

Уобичајено је да се Аристотелови (384-322) списи - тачније оно што је од њих остало до наших дана - разврставају према предмету, односно садржини у следеће групе: 1) *логички*, који обухватају дела традиционално насловљена *Органон*; 2) *физички*, који укључују и природнонаучне - астрономске, метеоролошке, списе о души, животињама итд. - и метафизичке, који се налазе у четрнаест књига *Метафизике*; 3) *практички*, који обухватају, пре свега, дела из етике и политике, али и из економије; 4) списи везани за уметност или вештину, који се односе на реторику и поетику (1); 5) остали списи, где, најпре, спадају

---

(1) Ове четири групе списа (или пет, или чак шест - зависно од приређивача: да ли раздваја етичке и политичке, и чак физичке и метафизичке) спадају у акроаматске Аристотелове списе. Они су настали по оснивању Лицеја 335. пре н.е. и били су писани

Атински устав и други припремни радови - збирке материјала заснованог на истраживањима, о чијем ауторству постоји сумња (2); затим, низ радова његових ученика или старијих перипатетичара - ако ти радови нису распоређени у претходне групе (3) и најзад, нешто поезије - која сведочи о стилистичком и песничком дару Аристотела, насупрот увреженом мишљењу које се стекло на основу претходних група списа, нарочито у њиховом поређењу с Платоновим стилем - а која се понекад сврстава у следећу, последњу групу: б) фрагменти разних дела (4).

као предавања ученицима. Стога је Аристотел у овим предавачким списима и могао занемарити правила форме уметничке прозе, стављајући тежиште на садржину. Он их сам није одредио за објављивање (грч. *ekdosis*), дакле, нису била намењена широј читалачкој публици, већ само знацима, посвећенима. А овај податак је значајан за разумевање и реконструкцију рецепције Аристотелове мисли. Наиме, до I в. пре н.е. ови су списи изван Лицеја били непознати, а вероватно изван тог перипатетичког школског круга све то дуго време и заиста недоступни. До тада су била позната само ранија, егдозичка дела, која је Аристотел сам одредио за објављивање и која су била доступна широј читалачкој публици, па су једино она и могла вршити утицај. Тек под Сулом (138-78, диктатор 88-79) Аристотелови предавачки списи појављују се поново, а то њихово откривање вероватно је подстакло Андроника с Родоса (око 70. пре н.е.) да обнови перипатетичку школу, а потом и приреди критичко издање и започне изразу коментара ових списа. Не зна се поуздано да ли је Андроник допринео поновном откривању Аристотелових предавачких списа, али је сигурно да се од његовог времена - од средине I в. пре н.е. - ситуација у погледу познавања Аристотеловог дела потпуно обрнула. Ранија, егдозичка или егзотеричка дела (о дуговременом погрешном схватању овог последњег термина Н. Diels - в. нап. на крају), која су већ оснивањем Лицеја дошла у други план, не само да више нису доминирала у широј читалачкој публици него су потпуно ишчезла из свести образованих. И вероватно је Александар из Афродизије у Карију (крај II и почетак III в. н.е.) био последњи који их је познавао и користио. Уместо ранијих, тзв. егзотеричких дела, читани су и коментарисани само Аристотелови предавачки списи. Аристотелов утицај је преовлађивао у позној антици и у средњем веку нарочито у настави логике. Нпр., Порфиријев (234-304) коментар његовог списка о категоријама (*quinque voces*) био је општеприхваћени уџбеник. Али и преко неоплатонизма, коме у основи стоје Аристотелове логика и онтологија, Аристотелови предавачки списи, који су били преведени на арапски у позној антици, а у раном средњем веку и на латински, утицали су дошние на схоластику, посебно ону која је била под арапским и латинским утицајима. О овоме и о литератури о овоме Heinrich Dörrie, *Aristoteles, u: Der Kleine Pauly - Lexikon der Antike*, München, DTV, 1979, Bd. 1, стб. 586, 583, 589-591.

(2) Ови припремни радови су настали после оснивања Лицеја као израз специфичног начина истраживања ове школе и нису, наравно, били намењени објављивању. Скупљање и обраду, уопште, сачињавање неких од њих Аристотел је препуштао ученицима, али је многе сам сачинио, нпр. *Атински устав*. О ауторству ове монографије, која је 1890. највећим делом пронађена на папирусу, готово да више не постоји сумња. Скоро сви ови припремни радови су изгубљени. Остало је само нешто фрагмената. О овоме Heinrich Dörrie, *op. cit.*, стб. 585-586.

(3) Ови радови је требало да попуне празнине које би се иначе осетиле у раду Школе и допринели су да се Corpus aristotelicum заокружи у енциклопедију. О томе: *ibid.*, стб. 588-589.

(4) Овде су најзначајнији фрагменти најстаријих, раних Аристотелових дела, тзв. егзотеричких или егдозичких, који су настали пре оснивања Лицеја, намењени широј публици, те стога и по форми прилагођени ондашњим захтевима објављивања - писани су претежно у дијалогској форми, коју је пронашао и чије је каноне поставио Платон. Ниједно од ових двадесетак дела није сачувано. Позната су само из дошњијих, веома кратких цитата. Нека од њих су и по темама и по приступу веома блиска Платоновом мишљењу, док се друга све више од њега удаљавају, али сва - и на основу фрагмената - сведоче о Аристотелу као изванредном стилисти, па су поједина - иако несачињена у

Топика се најчешће сврстава у логичке списе. Али није увек тако. Још од средњег века неки филозофи - а Виљем Окам (око 1300 - око 1350) је најпознатији међу њима - сматрају да *Топика* не спада у логичке списе, већ да је треба одстранити из *Органона* и придружити *Реторици* (5). Слично, још радикалније је гледиште (6) по коме *Топика* спада у поетичке и егзотеричке списе, а за разлику од осталих делова *Органона*, посебно *Аналитикâ*, које се сврставају у спекулативне, метафизичке и акроматске списе. Но, ово гледиште није распрострањено. Не поричући несумњиво тесну везу између топики и реторике, о којој овде неће бити речи, ваља се позабавити традиционалним и доминантним гледиштем о *Топици* као делу *Органона*.

Познато је да је Аристотелове логичке расправе перипатетичар Александар из Афродизије још од око 200. године н.е. називао - позивајући се на "старе" - "органомом", оруђем или инструментом науке (7), а да се обједињене под насловом *Органон* ове расправе појављују од VI века (8), да их има шест и да, чак кад не носе поменути наслов, традиционално имају следећи редослед (9):

1) *Категорије* - сматрају се помоћном расправом у којој је изложено Аристотелово учење о основним облицима бића и мишљења (тј. учење о десет категорија), а у уже логичком смислу Аристотел се овде углавном бави термином, односно појмом. Расправа није подељена на књиге него непосредно на петнаест глава.

2) *О тумачењу* - такође се сматра помоћном расправом. Бави се пропозицијом, односно садржи учења о ставу, суду и модалном исказу. Такође неподељена на књиге, садржи четрнаест глава.

форми дијалога - била чак узор читавој једној врсти филозофског списатељства (међу осталима и Цицерону). О томе: *ibid.*, стр. 583-585, 588.

(5) Нав. према Eugène Thionville, *De la théorie des lieux communs dans les topiques d'Aristote et des principales modifications qu'elle a subies jusqu'à nos jours*, Paris, Librairie philosophique J. Vrin, 1983 (édition reprise de l'ouvrage paru à Paris 1855), стр. 18. У једном смислу исти, а у другом сасвим супротан став има Марко Вишић, *Поимање и значај беседништва код древних народа*, студија уз: Аристотел, *Реторика*, Београд, изд. Слободан Машић, 1987, стр. ХХХ. Он се на крају ове студије пита зашто Александар из Афродизије није *Реторику* сматрао делом *Органона*. Вишић, наиме, с обзиром на теорију доказивања и побијања, разликовање општих и посебних места, као и навођење и разврставање истих, сматра да (и) "*Реторика* спада у Аристотелове логичке списе, и то у логику вероватног, баш као *Дијалектика*, односно *Топика*".

(6) Ravaisson, *Essai sur la Métaphysique d'Aristote*, t. I, стр. 252 - нав. према: Eug. Thionville, *op. cit.*, стр. 18-19.

(7) Carl Prantl, *Geschichte der Logik im Abendlande*, Leipzig, Buchandlung Gustav Fock G.M.B.H., 1927 (Manuldruck der Originalausgabe aus 1855), Erster Band, стр. 532, и ту напомене бр. 4 и 5. Уп. и Е. S. Forster, M. A. *Introduction - Aristotel, Topica*, Cambridge, Massachusetts/London, Harvard University Press/William Heinemann Ltd., 1976, стр. 266.

(8) Heinrich Dörrie, *op. cit.*, стр. 586.

(9) Уп. нпр. српскохрватски превод Ксеније Атанасијевић - Аристотел, *Органон*, Београд, "Култура", 1970. или издање Имануела Бекера (Immanuel Bekker, Berlin, Academia regia Borussia, Berolini, 1831), према коме се равнају сва доцнија издања и преводи, а које у прва три тома Аристотелових дела садржи све оно што одговара садржини *Органона*.

3) *Прва аналитика* - садржи силогистику, учење о силогизму у његовом формалном аспекту, без обзира на садржину којом се он бави. Подељена је на две књиге с четрдесет шест, односно двадесет седам глава.

4) *Друга аналитика* - расправа о карактеристикама расуђивања које оно нужно мора да поседује да би уистину било научно. Обухвата, дакле, учење о доказу, дефиницији, узроку и др. Подељена је такође на две књиге с тридесет четири, односно деветнаест глава.

5) *Толика* - садржи учење о дијалектичком или вероватном закључивању, тј. о облицима коректних расуђивања која немају научни карактер. Подељена је на осам књига (са 18, 11, 6, 6, 9, 14, 5 и 14 глава).

6) *О софистичким побијањима* - садржи анализу и критику софистичких - привидних и лажних закључака. Ова расправа није подељена на књиге, а обухвата тридесет четири главе.

Сама *Толика* чини скоро трећину *Органона*, док је топичкој проблематици у ширем смислу, тј. *Топици* и *О софистичким побијањима*, посвећена готово половина *Органона*.

Ваља напоменути да овај традиционални редослед није био увек општеприхваћен. Тако су Петрус Рамус (1515-1572), а пре њега и више других средњовековних и ренесансних мислилаца (10), сматрали да *Толика* треба да дође после расправе *О тумачењу* а пре *Аналитика*. Ово стога што су они *Толику* сматрали не теоријом једне посебне врсте расуђивања које је различито од доказивања, већ општим упутством за проналажење идеја у било којој материји. Зато изучавање топике треба да претходи изучавању силогизма. Јер, прво треба знати открити материјал за расуђивање, па тек потом учити како се оно конструише. Овакво мишљење произлази из схватања предмета расправе о топици: њен предмет је универзални, а не партикуларни метод.

Традиционални редослед, који би се могао назвати логичким или садржнским, није идентичан временском. Наиме, што се времена настанка *Топике* тиче, тј. временског односа *Топике* према осталим деловима *Органона*, мишљења се разликују. Тако Мајер (11) сматра да је *Толика* као целина старија од обеју *Аналитика*. Још нијансираније, Золмсен (12) претпоставља да је поредак настанка био следећи: 1) *Толика* - књиге од прве до седме, 2) *Друга аналитика* - књига прва, 3) *Толика* - књига осма и *О софистичким побијањима*, 4) *Друга аналитика* - књига друга, 5) *Прва аналитика*. Најзад, Голке (13) сматра традиционални поредак *Аналитика* исправним, али је мишљења да *Толика* и *О софистичким побијањима* претходе *Аналитикама*.

(10) Eug. Thionville, *op. cit.*, стр. 17-18.

(11) H. Maier, *Die Syllogistik des Aristotel*, Tübingen, 1900, нав. према E. S. Forster, *op. cit.*, стр. 267.

(12) F. Solmsen, *Die Entwicklung der aristotelischen Logik und Rhetorik*, Berlin, 1929, нав. према E. S. Forster, *loc. cit.*

(13) P. Gohlke, *Die Entstehung der aristotelischen Logik*, Berlin, 1936, нав. према: *ibid.*

На основу овога може се закључити да постоји сагласност о томе да главни део *Тописке* представља најранији Аристотелов допринос систематском изучавању логике, односно расуђивања, тј. да је она највећим делом написана пре открића силогизма.

Но, не постоје само специфичности у временском настајању целине која се зове *Органон*. Један од ретких општеприхваћених ставова у вези с *Тописком* јесте став да целина *Тописке* не припада истом периоду (14). Тако Мајер (15) сматра да њен најстарији део обухвата књиге од друге до седме, и то до друге главе (укључив и њу) у седмој књизи. Он је мишљења да је тај део написан под директним утицајем Академије и да припада истом периоду као и Аристотелови *Дијалози*, од којих су остали само фрагменти. Као главни аргумент за свој став истиче да термин силогизам није у овом делу *Тописке* коришћен у техничком смислу, који је после добио (или, ако је коришћен у том смислу, нпр. књ. V, гл. II 130 а 6-9, то је доцнија интерполација), док се у другој половини седме књиге термин користи у свом добропознатом аристотеловском смислу. Сходно томе, књиге од друге до седме (друга глава) створене су пре него што је Аристотел дао свој највећи допринос логици. Мајер сматра да прва и осма књига припадају истом периоду као и четврта и пета глава седме књиге и да чине увод и закључак расправе, који су написани после открића силогизма, а да је *О софистичким побијањима* каснији додатак *Тописци*. С друге стране, Золмсен (16) и Голке (17) сматрају да књиге од прве до седме чине ранији део дела, а да су осма књига и *О софистичким побијањима* додати накнадно.

Већ ово указује на посебну везу *Тописке* и *О софистичким побијањима* унутар *Органона*. А да је она изузетно тесна, толико да се друга расправа сматра додатком прве и да последњи део друге чини епилог обеју, види се и из тога што и сам Аристотел, изгледа, понекад сматра ова два списка једним делом, па два пута цитира *О софистичким побијањима* под насловом *Тописка* (18). Иначе, за ова два Аристотелова дела везан је још један, редак неспоран став: оба су увек сматрана изворним Аристотеловим радовима (19), што није случај с осталим деловима *Органона*, нпр. с *Категоријама* и *О херменеутици* (или *О тумачењу*) (20).

Када је реч о месту *Тописке* унутар *Органона*, поред питања традиционалног редоследа његових делова, редоследа који се користи приликом његовог приређивања, и питања временског редоследа настанка тих делова, посебну пажњу заслужује и питање систематизације делова

(14) E. S. Forster, *op. cit.*, str. 266-267.

(15) H. Maier, *op. cit.*, нав. према E. S. Forster, *op. cit.*, стр. 267.

(16) F. Solmsen, *op. cit.*, нав. према: *ibid.*

(17) P. Gohlke, *op. cit.*, нав. према: *ibid.*

(18) E.S. Forster, *op. cit.*, стр. 265. Та места, иначе, Форстер не наводи, али се основано може претпоставити да мисли нпр. на: *Аналитика прва*, књ. II, гл. XVII, стр. 211, а.в. и нап. бр. 230 на стр. 254. сх. превода.

(19) E. S. Forster, *op. cit.*, стр. 265.

(20) Eug. Thionville, *op. cit.*, стр. 10, нап. бр. 1.

Органона. О једном делу тог питања већ је нешто речено указивањем на тесну везу *Топике* с расправом *О софистичким побијањима*. Али, ни ту везу није могуће потпуније сагледати и објаснити ако се не пође систематски, од целине.

У до сада јединој монографији посвећеној Аристотеловој *Топици* Тјонвил (21) износи мишљење да се *Органон*, односно Аристотелове логичке расправе могу поделити на два дела. Први обухвата *Категорије*, *О тумачењу* и *Прву аналитику*, а други *Другу аналитику*, *Топику* и *О софистичким побијањима*. У првом је изложена теорија о механизмима расуђивања, а други садржи теорију разних коришћења расуђивања. За ову поделу Тјонвил каже (22) да није општеприхваћена, али да највише одговара најстаријим каталозима, па наводи Амонија (око 550), Прокловог (412-485) следбеника, Симплиција (око 530) и Давида Јерменина (VI в.) (23), који у, основи, усвајају ову поделу, да би из тога закључио да она одговара традицији перипатетичке школе. Дакле, предмет првог дела је расуђивање, закључивање као такво, његови елементи - пропозиције и њихови елементи - термини. Отуда три дела овог првог дела. Први, *Категорије*, бави се основним материјалом логичара, терминима (или појмовима) као елементима мисли и језика, који се деле на десет врста (категорија), и зато се може назвати речником логике. Аристотел не одваја реч од мисли, па је подела термина истовремено подела ствари. То објашњава и зашто се *Категорије* често сматрају метафизичком расправом, тј. општом теоријом бића (24). Други унутар првог дела, *О херменеутици*, може се схватити као граматика логичара, јер објашњава како се термини уједињују у пропозиције и како се ове деле. А трећи, неспорно најоригиналнији део, јесте студија силогизма, његових својстава, фигура, облика и трансформација, садржана у *Првој аналитици* (25). Други део посвећен је трима врстама расуђивања или закључивања (или силогизма - Аристотеловим речима), које се разликују према степену истинитости својих пропозиција: демонстративном (или доказујућем), чије су пропозиције нужне, затим, дијалектичком - чије су пропозиције вероватне и, најзад, софистичком - чије су пропозиције погрешне. У свим врстама расуђивања силогизам је увек силогизам, али се не користи на исти начин: аргумент се не мења али се начин на који се води аргументација умногоме мења - сматра Тјонвил (26). Ово правилима подвргнуто коришћење расуђивања подучава се данас под именом метод, па се може рећи да први део *Органона* показује шта је оруђе науке, а други део како се њиме рукује, дакле, показује метод, или методе: демонстративни, дијалек-

(21) *Ibid.*, стр. 11-19.

(22) *Ibid.*, стр. 11, нап. бр. 2.

(23) О најзначајнијим грчким и латинским као и доцнијим коментаторима Аристотеловог *Органона* в. напомену Ксеније Атанасијевић: *Поводом превода Органона на наш језик* у: Аристотел, *Органон*, стр. XXXIX-XLI, посебно стр. XL, а опширно код: Carl Prantl, *op. cit.*, посебно стр. 617-659.

(24) Eug. Thionville, *op. cit.*, стр. 12.

(25) *Ibid.*, стр. 12-13.

(26) *Ibid.*, стр. 15.

тички и софистички (27). Но, будући да сам Тјонвил каже да је расправа *О софистичким побијањима* комплементарна *Топици*, тј. да софистика није ништа друго до погрешна употреба дијалектике (28), може се поставити питање није ли онда боље други део *Органона* поделити на два: демонстративно и дијалектичко расуђивање, а потоњи, други део, који се бави дијалектичким, затим поделити даље на два: учење о ваљаној и оно о погрешној употреби дијалектике. А да би се на ово питање могло засновано одговорити, потребна су још многа истраживања Аристотеловог *Органона*. За сада, чини се, треба истаћи да одговор на то зависи (и) од одговора на претходно питање јесу ли демонстративно и дијалектичко врсте расуђивања, или је прво само посебан случај (подврста) другог.

(Примљено 18. марта 1993)

Mr. Jasminka Hasanbegović,
Assistant at the Faculty of Law in Belgrade

THE POSITION OF "TOPICA" IN ARISTOTLE'S WORK

Summary

The author dedicates her study to Božidar S. Marković as a sign of respect and admiration, since exceptional are the people who, in spite of great injustice inflicted to them, succeed to preserve themselves from hatred or, at least, great bitterness, and to continue to have their human and professional integrity even in rainy days. As Aristotle said: A just man prefers to remember good things he received from others, than harm suffered; to remember acts of kindness by others rather than those he extended to others.

Is "Topica" acroamatic or esoteric writing of Aristotle? Is it logical or practical (rhetorical and poetical) writing? Is the present position of "Topica" in the "Organon" validly established, or should it stay between "Hermeneutics" and "Analytics"? Whether "Topica" was created prior to Aristotle's discovery of syllogism, namely before the "Analytics"? Whether it was written as a whole, or were some parts subsequently added? What is the relationship between "Topica" and "Sophistical refutations"? In what way to systematize, in terms of setting the problems, the "Organon" and the "Topica" in it?

Key words: *Topica* - *Aristotle* - *Organon*.

---

(27) *Ibid.*, стр. 15-16.

(28) *Ibid.*, стр. 16-17.

Jasminka Hasanbegović,
assistante à la Faculté de droit de Belgrade

LA PLACE DE "LA TOPIQUE" DANS L'OEUVRE D'ARISTOTE

Résumé

A Monsieur Božidar S. Marković, en guise de respect et d'admiration: exceptionnellement rares sont ceux qui, en dépit de la grande injustice qui leur a été faite parviennent à se garder de la haine ou au moins d'une grande amertume et à maintenir leur intégrité d'homme et d'expert même par les temps les plus néfastes. J. H.

"Un homme juste se rappelle plus volontiers des biens qui lui ont été faits que des maux qu'il avait subis; il se rappelle plutôt des biens qu'on lui avait faits que de ceux qu'il avait fait aux autres. Aristote.

"La Topique" est-elle une oeuvre acroamatique ou ésotérique d'Aristote? - "La Topique" est-elle une oeuvre logique ou pratique (rhétorique et poétique) d'Aristote? - La place actuelle de "La Topique" dans "L'Organon" a-t-elle été fixée de manière adéquate ou bien faudrait-il la placer entre "L'Herméneutique" et "L'Analytique"? - "La Topique" a-t-elle été créée avant la découverte du syllogisme par Aristote, avant "L'Analytique"? - "La Topique" a-t-elle été créée comme une entité, ou bien certaines de ces parties ont-elles été écrites ultérieurement? - Quel est le rapport entre "La Topique" et les "Contestations sophistiques"? Aristote les avait-il imaginés comme une oeuvre, comme une entité unique? - Comment systématiser en tant que problème "L'Organon" et "La Topique" en son sein?

Mots clé: "La Topique". - Aristote. - "L'Organon".